

GROOTE BEER

Tekst: Jaap van Ommen

De Grooten Beer in de baai van San Francisco. Foto John Riisi, Latitude 38

In SdZ 2002.2 toonden we foto's van het botterjacht *Groote Beer* dat na een verblijf van 34 jaar in de Verenigde Staten weer terug was gehaald naar Nederland. Het botterjacht, met afmetingen van 16,40 x 5,80 m en een gewicht van 38 ton, is een van de grootste botterjachten ooit gebouwd. Medio juni is het schip, na een grondige restauratie op de werf van Nieuwboer in Spakenburg, weer te water gelaten. Jaap (Jack) van Ommen emigreerde als 19 jarige in 1957 naar Amerika en heeft daar enkele malen met de botter gezeild. Hij ging voor de Spiegel op zoek naar de geschiedenis en haalde heel interessante gegevens en foto's boven water.

Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog vaart er nog altijd een ware fantasievloot rond van jachten die aan meerdere beruchte Nazis toegeschreven wordt. De ook uit Duitse oorlogsbuit in Amerika verzeilde yawl *Ostwind* werd hier aan Hitler toegeschreven. Maar waar luchtmaarschalk Hermann Goering de tijd vond voor zijn Luftwaffe is een raadsel. Hij zou behalve de regelmatige bezoeken aan de bouw van de *Groote Beer*, onder andere spelevaren met zijn 29 meter motorjacht *Carin II*, de nu in Engeland varende *Skagerak* en met de 48 meter lange schoener *Te Vega*.

Het botterjacht de *Groote Beer* blijft tot heel recent nog altijd een rijke bron voor journalistieke en commerciële inspiraties. Ter gelegenheid van de repatriatie van de *Groote Beer* uit Amerika schreef Bart Olmer in "de Vaarkrant" van 22 december

2001 over de "Nazi-Botter" en dat "een hoge nazi-generaal Temmler of mogelijk zelfs de beruchte Goering de *Groote Beer* bestelde". Tegelijkertijd verscheen een uitstekend artikel van Peter Dorleijn in de "Tagrijn" van december 2001 waarin de bouw en overdracht na de oorlog uitvoerig beschreven wordt. Dorleijn schrijft dat de rol van de makelaar en de achtergrond van Temmler nog altijd onduidelijk blijft.

Mijn interesse in dit verhaal begon in 1982 toen, in een gesprek over de botter met mijn oom Siebold de Vries, bleek dat hij mast en blokwerk voor deze botter leverde aan Janus Kok, de botterbouwer in Huizen. De *Groote Beer* had haar thuishaven toen hier in onze buurt bij de Seattle Yacht Club.

De laatste Amerikaanse eigenaar was Cliff Fremstad en met hem heb ik ook het plezier gehad om in de baai van San Francisco te zeilen. Uit correspondentie met Nederland bleek al gauw dat het Goering verhaal niet klopte. In de "Waterkampioen" van 17 december 1963 schrijft Mr. Dr. T. Huitema over de botter en geeft aan dat Temmler de oorspronkelijke opdrachtgever was.

Een dochter van Stuart Anderson, eigenaar van de G.B. van 1973-1978, hoorde tijdens een bezoek aan Kok al dat het Goering verhaal een sprookje was. Maar de hardnekkigheid van de Goering connectie was niet uit te bannen in Amerika, het had veel te maken met de potentiële verkoopwaarde.

Aan de hand van gesprekken met Janus Kok en de makelaar Hennie Scholtz, die de bouw voor de oorspronkelijke eigenaar begeleidde, kan ik hier het 'dekkleed', dat ligt over de Duitse koper en zijn makelaar, een stuk oplichten.

OP BEZOEK BIJ JANUS KOK

Op de laatste zondagmiddag van oktober 1983 ontving Kok mij op visite. Hij woonde in een onpretentius rijtjeshuis in Huizen. Mevrouw Kok was in haar zondagse dracht met de prachtige gesteven witte Huizer kanten kap, zwart jak en zwart-wit geruite rok. Janus herinnerde zich mijn grootvader van voor de oorlog en had toen ook mijn moeder Renny de Vries op het kantoor van de firma Weduwe S.J. de Vries, aan de Singel 2A, in Amsterdam ontmoet.

Kok vertelde toen het verhaal dat ook al uitstekend beschreven is in de "Tagrijn" over de juiste gang van zaken bij het in opdracht geven van de *Groote Beer*.

Hij vertelde hoe de makelaar eerst wat geheimzinnig deed, maar uiteindelijk opbiechtte dat het schip voor een Duitse eigenaar gebouwd werd. Kok zwoer hem toen dat het schip nooit van zijn werf af zou komen om naar Duitsland gebracht te worden.

Kok kreeg geregeld bezoek van de Duitse Kriegsmarine die vanuit de basis in den Helder naar Huizen kwamen. Volgens Kok waren deze inspecties aangevraagd via de Seyss-Inquart regering. Omdat de werf over het water bereikt moest worden, konden de marinemensen zien aankomen in het vletje en dan verstopten de meeste werfarbeiders zich snel van het werk waar ze mee bezig waren. Janus vertelde de bezoekers dat men zijn mensen terug moest brengen uit de Duitse dwangarbeiderskampen om zo het schip wat sneller af te krijgen.

De makelaar bestelde het schip voor Temmler in 1940 zeilklaar voor een bedrag van f 22.000,-.

De kiel werd in 1941 gelegd. Kok vond geschikt eikenhout in een paar grote bomen in Woudenberg. Zeilmakerij M.F. de Vries had in 1940 nog een rol Egyptisch katoen, die hij voor Kok opzij heeft gelegd. Totdat de zaak in 1928 naar Amsterdam verhuisde had mijn grootvader Jan de Vries zijn mast- en blokmakerij Wed. S.J. de Vries naast de zeilmakerij M.F. de Vries aan de Polderdijk in De Lemmer. Volgens mijn moeder nam mijn grootvader dan de Urker bottervissers, nadat de mast en blokken besteld waren, aan de arm naar 'onze' zeilmakerij om even het zeil te bestellen....

Kok gaf mij de naam van de makelaar, H.J. Scholtz, en daar ben ik toen ook op audiëntie geweest in Hilversum. Hennie Scholtz was een bekende wedstrijdzeiler. Hij heeft ook een voorzitterschap bekleed bij de Topzeilcommissie van het Koninklijk Nederlands Watersport Verbond. In 1932 nam hij voor het eerst deel aan de Kieler Woche. Vier jaar later wapperde bij Scholtz het rood wit en blauw van zijn Starklasse langs de hakenkruisen van de Olympiade in 1936. In 1964 zeilde hij voor Nederland met Wim van Duyl in de Draak van Jan Jongkind in de Olympische spelen in Tokyo. Hij nam ook deel aan de WK in 1978 in San Francisco in de Starklasse. Tot 1982 kwam hij geregeld naar Kiel en naar vele nationale en internationale evenementen waar hij hoog aangeschreven stond als internationale scheidsrechter. Volgens zijn tijdgenoten kende Hennie Scholtz het reglement uit zijn hoofd en hij was erg populair in de zeilwereld. Zijn hoofdberoep was in de handel van radio artikelen. Bij het uitbreken van de oorlog was Scholtz 29 jaar en werd hij opgeroepen als onderofficier in het Nederlandse leger.

In 1936, ten tijde van de Olympische spelen in Duitsland, raakte hij in contact met Theodor Temmler. In 1940 kreeg hij de opdracht voor de bouw van een 15.80 meter lang botterjacht. Temmler was de eigenaar van een pharmaceutisch bedrijf in de omgeving van Berlijn. Dit bedrijf bestaat nog heden ten dage onder de naam Temmler Pharma in Marburg/Lahn. Alhoewel er geen Temmlers meer in de dagelijkse leiding betrokken zijn, bestaan er nog nazaten van Theodor Temmler. Een van zijn succesvolle merken was *Pervitin*, een stimulant dat veel gebruikt werd door piloten om wakker te blijven.

Pervitin is een methamfetamine en de voorloper van de hedendaagse *Speed* en *Extasy*. In Tsjechië wordt het nog altijd als *Pervitin* op de grijze markt verhandeld als een "designer" drug. Het bovenstaande is het enige dat ik aan de echte eigenaar van de *Groote Beer* aan het Nazi gebeuren kan verbinden.

Temmler schijnt nooit een blik geworpen te hebben op zijn investering. Kort na de oorlog is er via Scholtz wel een poging gedaan de botter in bezit te nemen. Dit mislukte doordat de Nederlandse regering haar als oorlogsschadebuit in beslag had genomen.

In 1945 werd de romp afgebouwd en in 1947 kocht W.Greeve de *Groote Beer* van het Nederlandse Beheer Instituut. Greeve heeft de binnenhuis architect Erven Dorens het interieur laten verzorgen. Pander leverde het luxueuze meubels en bekleding. Het van teak gemaakte houtsnijwerk was het handwerk van Anton Fortuyn. In 1948 vond de tewaterlating plaats. In 1953 kocht Charles M.Donnely de G.B. voor \$75.000. en bracht haar als

deklast op de *Westerdam* naar Amerika. Er was nog een macaber ongeluk bij het aanbrengen naar Rotterdam; een van de bemanningsleden werd door een brug onthoofd.

FABELS

Behalve de wat geforceerde Goering-fabel is er een onschuldige fantasie ontleend aan de *Groote Beer* in het boek van E. Annie Proulx "Shipping News" en de Miramax film onder dezelfde titel met Kevin Spacey in de hoofdrol. De huidige G.B. eigenaar, Jan Willem de la Porte, heeft tijdens een gesprek met de schrijfster zijn vermoeden bevestigd gekregen dat zijn botter inderdaad de inspiratie was. In de film is een jacht gebruikt dat weinig op een botter lijkt, maar de foto op de voorpagina van de "Shipping News" is waarschijnlijk een foto van de *Groote Beer*. Proulx geeft de eer aan Hitler in plaats van Goering voor haar versie.

Waar de Goering fabel begon is mij nog altijd een raadsel. Al in Nederland? Wat volgens mij meer aannemelijk is, met Charles Donnelly. Op z'n minst heeft hij het rijkelijk uitgespeeld.

De "Esquire" schrijft in maart 1954: "Hitler's prime butcher-in-the air made visit after visit to Amsterdam to discuss the details of his yacht's design and plan her elaborate series of hand carved details". In de herfst van 1953 laat Donnelly zijn nieuwe praalstuk, met beroeps bemanning, de kust afzakken naar Florida. Af te leiden aan de vele, bijna identieke, krantenverslagen uit de aanloophavens op deze route werd vooraf telkens een uitgebreid persbericht toegezonden. De schipper, Harold Gratton, krijgt de smaak te pakken in de interviews "en mangeant", want bij het eind van deze tocht in Florida is het verhaal steeds meer aange-

Wat een ruimte en wat een snelheid op zo'n 16,5 m lang botterjacht. Foto John Riisi, Latitude 38.

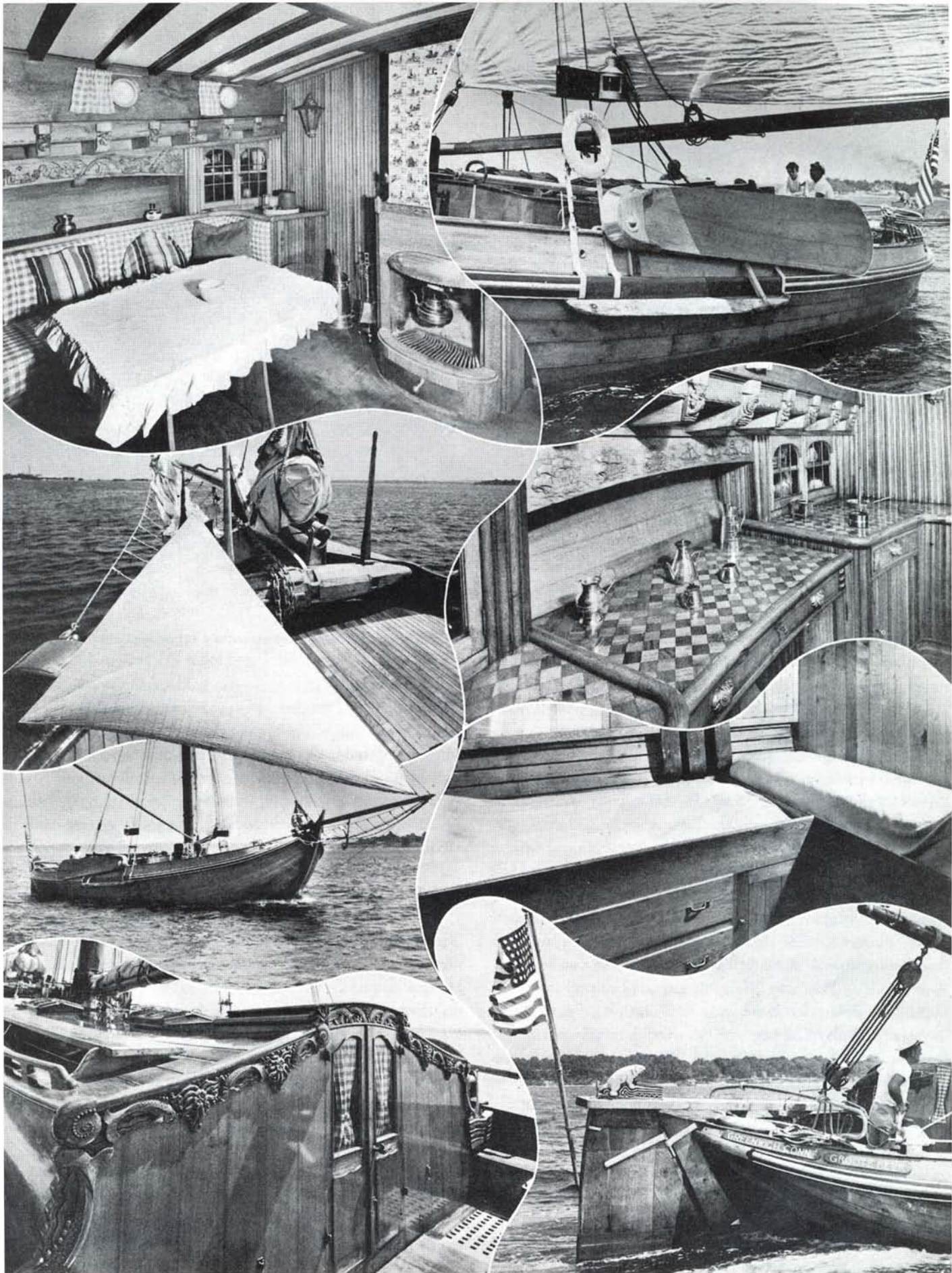
dikt. Donnelly is nu gepromoveerd van vertegenwoordiger tot eigenaar van zes Nederlandse scheepswerven. In Portsmouth, Virginia, onthult Gratton een geheim kastje voor de pistolen van Goering. Aan het eind van de reis, vertelt ons een Florida krant, dat er nu ook al een paar van de mensen van de werf van Kok door de Nazi's gedood zijn, als straf voor de vertraging bij de afbouw. En het teakhout voor het houtsnijwerk zou als steigerpalen op de werf verstopt zijn voor Goering.

In de zomer van 1954 vervolgt G.B. met Gratton de reis langs kust van de Mexicaanse Golf naar Houston en uit de persverslagen in Texas blijkt het duidelijk dat Donnelly een koper nodig heeft.

De nieuwe eigenaar werd in 1955 gevonden in Robert Johnson. Hij bracht toen de G.B. naar de Westkust, waar zij 45 jaar lang onder meerdere eigenaars als "Goering" botter gezeild heeft.

Hier volgt nog een van de journalistieke staaltjes die in G.B.'s zog volgden tijdens haar tochten aan de Westkust.

De "Docklines" van januari 1970, een watersport krantje in zuid Californië, beschrijft de *Groote Beer*... massive, obviously designed to give barrel-bellied Goering plenty of room". En gaat verder met te schrijven dat Goering een Pantserstroep opdracht gaf om het beste eikenhout uit Afrika te halen. Met mijn in 1961 behaalde diploma aan de Nederlandse Houtacademie had ik deze auteur best kunnen vertellen dat de pantsers dan wel een eindje zoeken moesten tussen de paar armzalige kurkeikjes in Noord Afrika.

Dit verhaal heeft het verder nog over het feit dat de aanschaf van de koperen elektrische kabels ook helemaal geen probleem waren voor Goering. Hij sloopte ze maar even uit de Nederlandse telefoonleidingen. Het houtsnijwerk van de sterrenbeelden was ook te verklaren vanwege Goering's passie voor astrologie. Met name de afbeeldingen van de Kreeft waaronder Goering geboren was. Deze schrijver was klaarblijkelijk ook niet op de hoogte van de juiste volgorde van zaken. Het aanbrengen van het interieur en de afwerking van de *Groote Beer* gebeurde pas nadat de heer Greeve het uit de oorlogsbuit van de Nederlandse regering had gekocht. Nou ja, dit is Southern California waar het verkoop trucje "Little old Lady from Pasadena" vandaan komt als de vorige en enige eigenares van tweedehands auto's.

NAAR DE WESTKUST

Robert Johnson, de tweede eigenaar, was een houtbaron in Portland, Oregon. Hij bracht de botter van Texas via de Caraïbische eilanden en het Panama kanaal naar de Westkust. Johnson zeilde in 1957 met de *Groote Beer* als onofficiële deelnemer mee in de Transpacific race van Los Angeles naar Honolulu. In 1958 heeft Johnson de *G.B.* geschonken aan de parochie van Sint Elisabeth in Portland. Johnson had grootsere zeilplannen in deze periode. Hij won de 1963 Transpac met de gecharterde *Ticonderoga*. Halverwege, tussen Los Angeles en Honolulu, belde hij de eigenaar via de kortegolf radio en kocht de *TI* voor \$ 55.000. Johnson was in 1965 weer van de partij met *TI*.

Deze race blijft als een onvergetelijke klassieker in de geschiedenis van de Transpac bestaan. De Nederlandse houtmagnaat Cees Bruynzeel in zijn hechthouten *Stormvogel* zeilde tegen Bob Johnson, de Amerikaanse hout baron. De laatste 100 mijl werd een nek aan nek race onder de kust van Hawaii en door het Molokai kanaal. Met windstoten van 40 mijl per uur accelereerde *Stormvogel* regelmatig tot 20 knopen. In de volgende Transpac van '67 won Bruynzeel de "barn door" trofee, door als eerste over de finish te gaan. *Stormvogel* zal zeker een inspiratie zijn geweest voor Johnson om de wereldberoemde supersnelle 73 voeter *Windward Passage* te bouwen. Dat gebeurde op een Caraïbisch eilandje, uit Sitka Spruce. Bob Johnson won met *Windward Passage* de 1969 Transpac en in '69 tijdens de Miami-Montego Bay race bleef de rest van de vloot, inclusief Ted (The Mouth) Turner op de *Eagle*, sprakeloos naar de spiegelende mahonie spiegel van Johnson's *Passage* staren. Bob Johnson overleed dat jaar. Mark Johnson, de oudste zoon en uit hetzelfde hout gesneden, stuurde *Windward Passage* naar dezelfde eerste plaats in the Transpac en de Miami-Mo-Bay regattas in 1971. Pas eerst dit jaar op 10 februari, na 32 jaar, werd de in 1971 gezeilde record tijd van *Windward Passage* verbeterd door de 86 voeter *Zephyrus V*.

De twee volgende Transpacs in '73 en '75 werden gewonnen door *Ragtime*; ook uit multiplex gebouwd. Die periode van houten jachten en kameraadschappelijke bemanningen heeft nu plaats gemaakt voor de silicon prinsen en hun huurlingen in exotische composiet boten. Maar nu terug naar de *Groote Beer*. De waterscouten van de Portland St. Elisabeth parochie "Youth Afloat" verkochten de *G.B.* in 1961 aan Howard Luray in Malibu, Californië. In 1982 woonde Luray in Seattle. Van hem heb

ik het grootste deel van de informatie gekregen over *G.B.*'s belevenissen: vanaf de aankomst in Amerika tot 1982. Luray woonde twee jaar aan boord. Hij heeft de traditionele grote botterfok vervangen door een kleiner zeil en het blank geverniste eiken boeisel wit geverfd.

Robbie Keating kocht haar van Luray in 1964. De *Groote Beer* bracht goede herinneringen terug aan de tijd dat zij en haar man in Engeland een platbodemjacht hadden gezeild. Dit was haar cadeau aan haar nieuwe Amerikaanse echtgenoot in Santa Monica, Californië. Na twee jaar vond Robbie een nieuwe koper in Dale Cooper uit Irvine, Californië. Cooper had *G.B.* tot 1973, maar er is weinig bekend over deze periode.

In 1973 kocht Stuart Anderson de *Groote Beer*, hij zou er \$ 250.000 voor neergeteld hebben. Een vierkoppige bemanning uit deze buurt zeilde haar van Newport Beach naar Seattle. Dit is een heel moeilijke tocht tegen wind en stroom in. Maar de botter deed haar zeewaardigheid en zeilkwaliteiten eer aan. Over het traject van 200 mijl behaalde de botter een gemiddelde snelheid van 7½ knoop. Stuart Anderson was eigenaar van de steakhouse restaurant keten "Black Angus". Bij aankomst kreeg het schip, na een periode van verwaarlozing in Californië, een grote beurt. Gedurende negen jaar was de *Groote Beer* hier in de Puget Sound een vertrouwde verschijning. Zij viel in haar ligplaats bij de Seattle Yacht Club op voor het verkeer dat van Seattle over de brug naar Bellevue reed. Met de *G.B.* werd geregeld deelgenomen aan maritieme evenementen zoals de Opening Day parade en de klassieke en Wooden Boat shows in Victoria en in Port Townsend.

De fotocollage op pag. 10 is overgenomen uit het tijdschrift Rudder van October 1953. Helaas werd niet vermeld wie de foto's heeft gemaakt. E.e.a. geeft wel een goede indruk van de details.

Foto boven: Father Alfred Williams van de St. Elisabeth parochie zegent schip en bemanning in het voorjaar van 1958.

De open haard met originele tegels is nog in tact.

In 1978 gaf Anderson G.B. als kerstcadeautje aan de Boy Scouts of America, de Chief Seattle #609 groep. Met water hadden deze explorer scouts weinig van doen. Maar Fred Russel, die toen 18 jaar was, organiseerde een gratis privé ligplaats aan lake Washington en gaf het roer aan een 14 jarige die een natuurlijke aanleg ontpleoide om deze logge platbodem in de moeilijkste hoeken te sturen. Vier jaar hebben deze jongens met de *Groote Beer* de wateren rond de San Juan eilanden en de Puget Sound verkend.

Let op de beeldhouwde kopjes van de dekbalken. Een fauteuil was in 1945 al normaal in een dergelijk ship.

LEVENSLIOP

- 1940 Besteld via H.J. Scholtz, makelaar, voor Theodor H. Temmler in Berlijn, f 22.000, zeilklaar
- 1940 Janus Kok, Huizen legt de kiel
- 1945 Romp afgebouwd
- 1947 Verkocht in veiling aan Willem Greeve. Erven Doorns was de interieur architect, Pander verzorgde het interieur. De zeilmaker was M.F. de Vries, Lemmer.
- 1948 Tewaterlating
- 1953 Verkocht aan Charles M. Donnelly directeur van Feadship, Inc, Greenwich, CT. \$ 75.000,00
- 1955 Gekocht door Robert Johnson, Portland, Or.
- 1958 Donatie aan St.Elisabeth Parish, Portland Or. for "Youth Afloat" eigenaars :
- 1961 Howard Luray, Malibu, Ca.
- 1964 Mrs. Robbie Keating of Santa Monica, Ca.
- 1966 Mr. Dale Cooper, Irvine, Ca.
- 1973 Stuart Anderson, Seattle voor \$ 250.000
- 1978 Donatie aan Boy Scouts of America, Seattle
- 1982 Clifford Fremstad , Soldotna, Alaska \$ 160.000
- 1983 Fremstad zeilt Groote Beer naar San Franscico.
- 2001 Jan Willem de la Porte vindt de G.B. in Oregon
- 2003 Restauratie op de werf van Nieuwboer, Spakenburg

Jammer van het witgeschilderde boeisel.

Fred Russell kwam toen ook achter de twijfel van het Goering verhaal. Als hij wel eens door de pers geïnterviewd werd, op evenementen waar de botter de trekpleister was, had hij de keus voor het echte verhaal of het Goering verhaal. En dan bleek de keus niet moeilijk. De padvindders verkochten haar in 1982 aan Clifford Fremstad for \$ 160.000. Deze zeilde met de botter naar Alaska. Toen hij kort daarna een nieuwe baan in San Francisco kreeg bij een telefoon maatschappij, heeft hij de G.B met vrouw, zoon en dochters, neef en veel extra's van Seward in Alaska naar San Francisco gezeild. Lee Fremstad, de neef, beschreef de tocht in de "Sacramento Bee". De zeewaardigheid werd weer geroemd, nu over de stormen die zij op deze reis van vier weken in het

najaar van 1983 niet konden vermijden. Snelheden van 8 knopen voor de wind kwamen voor.

Ik had, nadat ik met Cliff in 1984 op de *Groote Beer* gezeild heb, het contact verloren.

Van 1989 tot '92 woonde Jeffrey Fremstad, de zoon, op de *Groote Beer* die toen weer terug was in de omgeving van Seattle.

TERUG NAAR NEDERLAND

Jan Willem de la Porte, een stiefkleinzoon van de eerste Nederlandse eigenaar, Willem Greeve, vindt de *Groote Beer* in 2001 in Warrenton, Oregon aan de mond van de Columbia Rivier. Zij had daar al een jaar of zeven ongebruikt gelegen. De la Porte heeft haar, met behulp van de Perkins diesel, naar Vancouver in Canada gebracht. Als deklading is de botter vandaar naar Antwerpen verscheept. Daar ging hij met de mensen van de botterwerf Nieuwboer in Spakenburg het schip bekijken. Ze maakten

het schip zo goed mogelijk waterdicht en op de motor ging de tocht naar Spakenburg. Jan Willem gaf opdracht om te starten met de restauratie op de werf van Nieuwboer. Door nagelrot bleken alle gangen los te zitten van de spanten. Het vlak en de gehele huid werd vernieuwd. Op 5 juni werd het botterjacht weer te water gezet en de technische installatie volgt op Scheepswerf Balk in Elburg. In de winter wordt het gerestaurerde interieur weer in Spakenburg aangebracht en in 2004 zal De la Porte weer met de *Groote Beer* in haar volle glorie te kunnen zeilen.

Een passend eind om, na bijna een halve eeuw ballingschap, weer terug te zijn in haar familie.

Hier heeft ze het Goering verhaal niet meer nodig om met haar mooie Hollandse degelijkheid en hardnekkig accent in het toch altijd vreemd gebleven gezelschap te passen.

“But we will miss you, nevertheless, *Groote Beer!*”

De tewaterlating op 5 juni bij Nieuwboer in Spakenburg. Een zware kraan zet het 38 ton zware schip in het water. Foto Evert Bruinekoel.